

۸۱۵۲۱۶

مسئولیت مدنی
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

مسئولیت مدنی کارگزاران بورس

www.ketab.ir

تألیف: محمدرضا محمدی

انتشارات بورس وابسته به شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس
دفتر: تهران، خیابان حافظ، نرسیده به جمهوری، بن‌بست ازهری، شماره
۱۰، تلفن: ۶۴۰۸۴۰۰۰
نمایشگاه و فروشگاه: تهران، میدان ونک، خیابان ملاصدرا، شماره ۲۵
تلفن: ۸۶۴۸۱۹۲، دورنگار: ۶۴۰۸۴۹۲۶
تارنمای انتشارات: www.boursepub.ir
رایانامه: info@boursepub.ir

مسئولیت مدنی کارگزاران بورس

■ نویسنده: محمدرضا محمدی

■ ناشر: انتشارات بورس وابسته به شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس

■ کارشناس چاپ: سیدعلی اصغر حسینی

■ کارشناس تولید: علی اسماعیل‌پور

■ طراحی جلد: محسن حاج‌علی‌لو

■ چاپ اول: ۱۳۸۵

■ قیمت: ۵۰/۱۰۰ ریال

■ شمارگان: ۱۰۰ نسخه

■ چاپ و صحافی: جنگا

■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۷۲-۱۱-۶

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: محمدی، محمدرضا، ۱۳۴۸ -

عنوان و نام پدیدآور: مسئولیت مدنی کارگزاران بورس / تألیف محمدرضا محمدی.

مشخصات نشر: تهران: شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس، انتشارات بورس، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ب، ۲۶۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۷۲-۱۱-۶

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۱۷.

۲. Stockbrokers -- Iran

موضوع: ۱. کارگزاران بورس - ایران

۴. Liability (Law) -- Iran

۳. مسؤولیت (حقوق) - ایران

۶. Stock exchanges -- Iran

۵. بورس - ایران

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ م۳/م۴۶۲۱HG

رده‌بندی دیویی: ۳۳۲/۶۲۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۵۸۳۴۳

فهرست تفصیلی

۱	فهرست تفصیلی
۱	سخن ناشر
۳	چکیده
۵	مقدمه
۷	پیشگفتار
۱۱	بخش نخست: کلیات
۱۳	فصل اول: مفاهیم و انواع مسئولیت
۱۳	مبحث اول: مفهوم و انواع مسئولیت
۱۹	مبحث دوم: مفهوم و انواع دلالتی
۲۷	فصل دوم: ماهیت حقوقی کارگزاری بورس
۲۷	مبحث اول: ماهیت حقوقی دلالتی*
۳۷	مبحث دوم: مقایسه کار گزار بورس با نهادهای مشابه
۵۳	بخش دوم: مبانی و شرایط مسئولیت مدنی کار گزار بورس
۵۵	فصل اول: مبانی مسئولیت مدنی
۵۵	مبحث اول: مبانی نظری مسئولیت مدنی در فقه
۶۱	مبحث دوم: مبانی نظری مسئولیت مدنی در حقوق ایران

مبحث سوم: مقایسه مبانی نظری مسئولیت مدنی دلالت (ملکی و تجاری) و کارگزار بورس در حقوق ایران.....	۷۳
فصل دوم: شرایط مسئولیت مدنی.....	۸۱
مبحث اول: خسارت (ضرر).....	۸۱
مبحث دوم: فعل زیان بار.....	۹۱
مبحث سوم: رابطه سببیت.....	۹۶
بخش سوم: اسباب و آثار مسئولیت مدنی کارگزار بورس.....	۹۹
فصل اول: اسباب مسئولیت مدنی کارگزار بورس.....	۱۰۱
مبحث اول: افعال زیان بار.....	۱۰۱
مبحث دوم: عدم رعایت الزامات قانونی.....	۱۲۶
مبحث سوم: نقض تعهدات.....	۱۴۰
فصل دوم: آثار مسئولیت.....	۱۵۳
مبحث اول: آثار شرری کارس و عدم مسئولیت.....	۱۵۳
مبحث دوم: چگونگی جبران ضرر.....	۱۷۸
نتیجه گیری.....	۲۱۱
منابع.....	۲۱۹
پیوست ها.....	۲۳۵
قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران.....	۲۳۷
آیین نامه اجرایی ماده (۷) قانون حمایت از حقوق مشتریان.....	۲۶۱
قانون راجع به دلالت مصوب ۷ اسفندماه ۱۳۱۷.....	۲۶۵

سخن ناشر

شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس وابسته به سازمان بورس و اوراق بهادار، با هدف توسعه بازارها، زیرساخت‌های اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی در بازار سرمایه، در سال ۱۳۸۳ تأسیس شد. این شرکت از بدو تأسیس، اقدام به خدمت‌رسانی به اتحاد جامعه در خصوص موضوعات مرتبط با بازار سرمایه نمود. ازجمله این خدمات می‌توان به راه‌اندازی پایگاه اطلاع‌رسانی بازار سرمایه ایران^۱، راه‌اندازی سامانه اینترنتی^۲، سعادی بورس ایران^۳ با هدف آموزش و آشنایی علاقه‌مندان سرمایه‌گذار، بورس ایران با سازوکار مناسب سرمایه‌گذاری، طراحی نرم‌افزار مدیریت بورس همراه با هدف تسهیل دسترسی فعالان بازار سرمایه به اطلاعات بازار از طریق گوشی تلفن همراه و بسیاری از فعالیت‌های دیگر اشاره کرد.

یکی از فعالیت‌های اصلی این شرکت در راستای اطلاع‌رسانی و خدمت‌دهی در بازار سرمایه ایران، نشر کتب مختلف و متعدد مرتبط با مسائل مالی و

۱. به نشانی: www.sena.ir

۲. به نشانی: www.irvex.ir

سرمایه‌گذاری است؛ به همین منظور شرکت در سال ۱۳۹۰، با اخذ مجوز رسمی از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، انتشارات بورس را تأسیس کرد. انتشارات بورس وابسته به شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس، با هدف نیل به مرجعیت کتب مالی به طور عام و کتب مرتبط با سرمایه‌گذاری به طور خاص، در داخل کشور اقدام به نشر کتب می‌نماید. امید است با انتشار این‌گونه کتب، گامی مؤثر در راستای اعتلای دانش و توانمندسازی فعالان بازار سرمایه برداشته شود.

چکیده

هدف از نگارش این کتاب، یافتن مبانی و تلقی قانون‌گذار از مسئولیت مدنی کارگزار بورس در قوانین و مقررات عام و خاص و ضمانت اجرای آن‌ها است. کارگزار بورس در زمره نهاد مالی و واسطه‌گری به‌عنوان یک تأسیس حقوقی، نهاد نوظهوری است که با اعتبارات مختلف وارد سیستم حقوقی ما شده و دارای ماهیت حقوقی مستقلی است. آن نهاد با اجازه اشخاص، وکالت، حق‌العمل‌کاری، جعاله و استیفاء متفاوت است. نظریه مورد پذیرش، نظریه استناد عرفی بوده و معیار سببیت عقلی - عرفی است از ویژگی‌های بارز مسئولیت مدنی کارگزار بورس، دویعدی بودن آن است. بدین مفهوم که کارگزار بورس به‌عنوان فرد حرفه‌ای علاوه بر مسئولیت همانند افراد عادی، به اقتضای تخصص و اعتمادی که خریداران و فروشندگان سهام به مهارت کارگزاران بورس دارند، قصور شغلی آنان از موجبات مسئولیت مدنی است. پیرو این ضرورت، قوانین و مقررات، یک‌سری الزامات قانونی (داشتن پروانه، داشتن قابلیت علمی و مهارتی، داشتن دفاتر و ثبت معاملات)، تعهدات (تعهد به ذی‌نفع نبودن، تعهد در برابر اشخاص ثالث) و اعمالی (مانند عدم تبلیغ خلاف واقع، عدم ارائه اطلاعات ضروری، عدم محافظت از

اشیاء و اسناد سپرده شده، عدم رعایت ضوابط خرید و فروش و انتقال، استفاده از وجوه مشتریان به نفع خود) را برای کارگزار بورس در نظر گرفته است که فعل و ترک فعل ناشی از آنها تقصیر محسوب شده و در صورت اجتماع ارکان مسئولیت مدنی، عامل زیان مسئول جبران خسارت مادی و معنوی زیان دیده خواهد بود. مضافاً اینکه کارگزار بورس باید یک سری اطلاعات را افشا کرده و از افشای گروهی دیگر اطلاعات نهانی امتناع کند. در عرف اعمال مذکور موجب تحقق مسئولیت مدنی نیست، بلکه امور نامبرده، تعبیر (فرض مسئولیت) تلقی شده و در صورت وجود رابطه سببیت از موجبات مسئولیت مدنی است. علاوه بر خسارت های مادی ممکن است خسارت های معنوی از قبیل: خسارت معنوی به صنف یا کانون، طرح دعوای واهی، رتاب، ناهم روع، افشای اطلاعات نهانی، تبلیغ گمراه کننده و خلاف واقع، اخلال در ردت، نیز از افعال آنها حادث شود که موجب مسئولیت مدنی است. خسارت های مادی را می توان از طریق عینی و بدلی جبران نمود و برای جبران خسارت معنوی می توان از روش های بدلی نظیر: اعاده به وضع پیشین، عذرخواهی و اعاده حیثیت بهره جست. در ضمن کارگزاران بورس می توانند آثار مسئولیت مدنی خود را در موارد «غیر عمدی» به صورت شرط ضمن عقد، حذف یا تحدید کنند.

مقدمه

مسئولیت مدنی یکی از بخش‌های مهم حقوق مدنی است و هرچه زمان می‌گذرد بر اهمیت و ارزش آن افزوده می‌شود. علاوه بر اجر و قربی که این بحث، همانند تمامی مباحث حقوقی دیگر دارد، این حوزه دارای خصایصی است که ارزش آن را مضاعف می‌سازد؛ به عنوان نمونه، دایره وسیع خسارات و ویژگی‌های بی‌مانند بسیاری از حوزه‌ها، به مسئولیت مدنی در هر قلمرو، ویژگی خاصی می‌بخشد که مستلزم تعدد فواید در حوزه‌های مختلف است. همین مسئله نیز باعث شده است تا در کشورهای مختلف، نقش دکترین و قضات در این حوزه بسیار برجسته باشد؛ هیچ قانون‌گذار این‌بار نیست برای قلمرویی با این وسعت، قانون‌گذاری جامعی به عمل آید و پاره‌ای جز ایفای نقش متخصصان و قضات در این حوزه نمی‌ماند. به عنوان نمونه، قانون مدنی فرانسه با آن همه طول و تفصیل، در مورد مسئولیت مدنی تنها پنج ماده قانونی دارد، قانون‌گذار نخواست است خود را درگیر مصداق‌های فراوان خسارات و انواع مسئولیت مدنی عوامل زیان در آن‌ها نماید، بلکه ترجیح داده است ضمن بیان قاعده عمومی مسئولیت مدنی، جزئیات مربوط به مسئولیت را بر عهده دادگاه‌ها بگذارد.

ویژگی دیگر این قلمرو، تحول سریع آن است؛ به موازات پیشرفت و

تحول در حوزه تکنولوژی، هم وسعت و هم پیچیدگی‌های مسئولیت مدنی گسترش می‌یابد و اقتضا می‌نماید اجتهادهای جدیدی در این حوزه صورت پذیرد.

وصف قابل توجه دیگری که ویژه حقوق ایران است، تشّت و ناهماهنگی قوانین مختلف این حوزه اعم از قانون مدنی، قانون مسئولیت مدنی، قانون مجازات اسلامی و قوانین جزئی‌تر مثل قانون بیمه اجباری دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی و قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران است؛ تنوع و تشتی که جمع‌بندی و حتی استخراج مبنای مشترک مسئولیت از درون آنها، مشکل مواجه می‌کند.

بر اساس آنچه گفته شد، تحقیق و بررسی در مصادیق مختلف مسئولیت مدنی دارای ارزش روحانیان است؛ از سویی به تقویت ادبیات حقوقی می‌انجامد و از سوی دیگر، اجتهادی است که به رفع نواقص قانون کمک می‌کند. طبیعی است که تلاش‌ها داشته چنانچه ناظر به بخش‌های ناشناخته‌تر و گنگ‌تر باشد، اهمیت بحث بیشتر خواهد بود. شاید حوزه مربوط به فعالیت‌های تجاری کارگزاران بورس را نیز بتوان جزو قلمروهای کمتر شناخته‌شده دانست. به‌زعم نگارنده، فعالیت بروهشی مستقل و مفصلی در این حوزه به انجام نرسیده است؛ بنابراین، بررسی مسئولیت مدنی ناشی از اقدامات کارگزاران بورس می‌تواند دارای نکات حائز اهمیت و نوآورانه‌ای باشد. آنچه آقای محمدرضا محمدی، دانش‌آموخته رشته حقوق و فلسفه حقوق خصوصی انجام داده است از حیث ورود در قلمروی باستانی و جدید مؤلف، شایسته تقدیر و تمجید و حتماً دارای نکاتی است که پیرامون مطرح نشده است. امید است اثر حاضر مورد استفاده مخاطبین این حوزه واقع شده و فتح بابی برای تولید آثار علمی جدیدتر و غنی‌تر در این قلمرو باشد.

دکتر سعید بیگدلی

عضو هیئت علمی دانشگاه

پیشگفتار

امروزه فعالیت‌های اقتصادی نسبت به گذشته، گسترده و پیچیده‌تر شده‌اند؛ همین امر موجب شده است که در بسیاری از موارد، معاملات میان اشخاص حقیقی یا حقوقی و حتی قراردادهای دولت‌ها با یکدیگر از طریق اشخاصی تحت عنوان کارگزار بورس صورت بگیرد. این اشخاص طبق قوانین و مقررات در قبال افعال زیان‌بار خود مسئول‌اند. گاهی مسئولیت کارگزار بورس ناشی از قرارداد است که به موجب آن، کارگزار بورس متعهد مکلف است خسارت وارده بر متعهدله را جبران کند. دلالی نیز مسئولیت مدنی به وجهی است که بدون اینکه هیچ پیمانی بین آمر کارگزار بورس باشد، جبران خسارت زیان‌دیده (آمر یا طرف دیگر معامله یا شرکت) ناشی از فعل یا ترک فعل (عمد یا خطا) است، در چنین حالتی مسئولیت غیر قراردادی یا به تعبیری مسئولیت مدنی محقق شده است. کتاب حاضر درصدد یافتن مبنا و مصادیق و آثار «حذف» یا «تحدید مسئولیت مدنی» کارگزار بورس است که در این خصوص، پرسشی اساسی مطرح است.

مسئله اساسی این است که کارگزاری بورس به عنوان نهاد دلالی و واسطه‌گری به استناد ماده (۲) قانون تجارت از جمله مشاغل تجارتي است که توسعه شهرها و افزایش جمعیت، ضرورت پیدایش آن را ایجاب کرده

است. در جوامع شهری پیدا کردن طرف مناسب برای معامله خاص با شرایطی که هریک از متعاملین برای معامله مزبور از قبل تعیین می‌کنند کار ساده‌ای نیست. مضافاً اینکه انجام معاملات با مراجعه به مراکز اطلاعاتی که خریداران و فروشندگان، کالاها، سهام و خدمات مختلف را شناسایی کرده و حسب مورد آن‌ها را به هم معرفی می‌کنند با سهولت و صرف وقت کمتری صورت می‌پذیرد. اهمیت این شغل در جوامع صنعتی روزبه‌روز در حال گسترش است، به طوری که متصدیان آن، به تدریج تشکیلات پیچیده و وسیعی را برای ارائه خدمت به مراجعین خود تدارک دیده و در قالب کارگزاری‌های بورس، شرکت‌ها و آژانس‌های بین‌المللی فعالیت می‌کنند.

در بُعد مالی نیز به دلیل اشباع شدن بازارهای داخلی و ضرورت صادرات و ارزآوری، بازاریابی در خارج از مرزهای داخلی مورد توجه تولیدکنندگان و تجار قرار گرفته است و تولیدکنندگان و بازرگانان ناچارند از خدمات متصدیان فوق و ناشی که دلالتی و واسطه در تسریع انجام معاملات دارد بهره گیرند؛ بنابراین با امان نظر به گسترده و پیچیده‌تر شدن فعالیت کارگزار بورس ضروری است مشخص شود که اگر چنانچه به واسطه فعل زیان‌بار کارگزار بورس به عنوان واسطه، حقوق یا منافع اشخاص خسارت وارد آید چه شخص یا اشخاصی، به چه بنایی و چگونه باید به جبران خسارت ملزم شوند؟ اگر کارگزار بورس با استناد قوانین را نقض کند و به دیگری ضرر وارد سازد، مسئولیت مبتنی بر تفسیر است یا خطر؟ یا تضمین حق؟ یا مختلط و یا استناد عرفی؟ اینکه در هریک از فروع خاص باید مبنایی خاص را برگزید؟ و در نهایت اینکه فروشنده یا خریدار سهام زیان‌دیده، چه نوع خسارت‌هایی را و تا چه اندازه و چگونه و به چه مبنایی می‌تواند از کارگزار بورس مطالبه کند؟ این‌ها مجموعه پرسش‌هایی است که احکام مربوط به مسئولیت مدنی کارگزار بورس در قوانین عام و با ملاحظه در قوانین و مقررات اختصاصی بورس اوراق بهادار نویسنده این کتاب درصدد پاسخ به آن‌ها است؛ بنابراین، از یک سو با عنایت به موارد فوق و از سوی

دیگر با توجه به کم‌رنگ شدن اخلاق و ارزش‌های انسانی، ضروری است که مسئولیت مدنی کارگزار بورس تبیین شود تا فروشنده یا خریدار زیان‌دیده بتواند با شناسایی ضمان قهری کارگزار بورس در اسرع وقت از طریق مراجع داوری و شبه قضایی یا قضایی، ضرر خود را جبران کند.

با عنایت به اینکه در خصوص مسئولیت مدنی به طور عام تحقیقات متعدد انجام شده، ولی در رابطه با مسئولیت مدنی کارگزار بورس کتاب ویژه‌ای به نظر مؤلف تدوین نشده است؛ این کتاب واجد جنبه نوآوری می‌باشد.

کتاب حاضر در سه بخش تنظیم شده است که هر بخش نیز به نوبه خود، حاوی چند فصل، بحث و گفتار است. در بخش نخست، ابتدا سعی شده است مفاهیم و انواع مسئولیت و دلالی را بیان کرده، سپس ماهیت حقوقی دلالی با نهادهای مشابهی نظیر: «حاره اشخاص، وکالت، حق‌العمل‌کاری، جعاله و استیفاء مقایسه شود.

در بخش دوم نیز با دو فصل برای «مبانی و شرایط مسئولیت مدنی کارگزار بورس» پرداخته شده است. در فصل نخست (مبانی مسئولیت مدنی) طی سه مبحث «مبانی نظری مسئولیت مدنی در فقه»، «مبانی نظری مسئولیت مدنی در حقوق ایران» و «مبانی نظری مسئولیت مدنی کارگزار بورس در حقوق ایران» مورد مطالعه قرار گرفته است. این مباحث علاوه بر اینکه راهنمای خوبی جهت مشخص شدن قواعد فقهی مسئولیت مدنی است، نظریه‌های موجود و مؤثر در خصوص مسئولیت مدنی را مورد بررسی قرار داده و در پایان، دیدگاه منتخب را برای مبنا قرار گرفتن مسئولیت مدنی کارگزار بورس معرفی می‌کند که این مبنا می‌تواند تأثیر بسزایی در شکل‌گیری رویه قضایی مناسب در ارزیابی صحت و سقم مسئولیت مدنی کارگزار بورس ایفا کند. در مبحث سوم نیز اهتمام محقق بر آن است که مبنای مسئولیت کارگزار بورس را مورد بررسی قرار دهد. فصل دوم (شرایط مسئولیت مدنی) این بخش نیز، طی سه مبحث به بررسی ارکان مسئولیت

مدنی یعنی انواع ضرر (مادی، معنوی)، افعال زیانبار و رابطه سببیت مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بخش سوم نیز ذیل عنوان اسباب و آثار مسئولیت مدنی کارگزار بورس، در سه مبحث: نخست، افعال زیانبار (تبلیغ خلاف واقع، عدم ارائه اطلاعات ضروری، اتلاف اشیاء و اسناد سپرده شده، عدم رعایت ضوابط خرید و فروش و انتقال، استفاده از وجوه مشتریان به نفع خود، افشا و عدم افشای اطلاعات نهایی)، دوم، الزامات قانونی (ضمان مربوط به پروانه، ضمان ناشی از فقدان قابلیت علمی و مهارتی، ضمان فقدان دفاتر و عدم ثبت معاملات) و سوم، نقض تعهدات (در عهده گرفتن حقوق و تعهدات طرفین معامله، نقض تعهدات ناشی از عدم صداقت، نقض تعهدات در برابر اشخاص ثالث) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است، سپس در فصل دوم ضمن بیان دلایل موافقان و مخالفان، شریعت کاهش و عدم مسئولیت، آثار آنها و متعاقباً امکان یا عدم امکان تعدیل وجه التزام در مسئولیت مدنی کارگزار بورس مورد مطالعه قرار می‌گیرد. مضافاً اینکه در پایان، شیوه‌های جبران ضرر مادی و معنوی (عینی، بدلی) مورد بحث قرار خواهد گرفت.

امید است با این نوشته، گامی هرچند ناچیز در راستای اعتلای نظام حقوقی کشور عزیزمان برداشته باشیم. لیکن نگارنده حاضر، حاصل تلاش و بضاعت اندک علمی مؤلف است که عاری از هرگونه غش و اشتباه نیست.

محمد با محمدی

تابستان ۱۳۹۵